

УДК 35.086

О.А. Чупайленко

Доцент кафедри менеджменту Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, кандидат технічних наук, член-кореспондент Української технологічної академії, м. Київ

В.Ю. Бєро

Студентка IV курсу Інституту права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

РОЗШИРЕННЯ ФУНКЦІЙ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

Проаналізовано можливості використання інноваційних кластерів в економіці України. Показано, що в сучасних умовах функції інноваційних кластерів розширюються, тому їх можна застосовувати для розвитку сільських територій і народних художніх промислів. Запропоновано враховувати всі можливості кластерних моделей при розробленні національної стратегії та програми кластеризації економіки України.

***Ключові слова:** інновації, кластери, раднаргоспи, технопарки, функції кластерів, інноваційні кластери, сільськогосподарські кластери, кластери розвитку народних і художніх промислів*

Кластеризація економіки — це складний і дуже динамічний процес, в якому неприпустимі зупинки та зволікання. Вагоме місце у кластерному розвитку належить приватному бізнесу. Україна наразі не надто активно використовує кластери, хоча у світовій практиці ця модель стала вельми популярною. Протягом останніх 20 років масштаби боротьби держав за підвищення своєї конкурентоспроможності постійно зростали. Із цією метою більшість країн світу використовують кластерну модель виробництва, розробляючи стратегію і виконуючи програми кластеризації економіки. У сучасних умовах функції інноваційних

кластерів розширюються і можуть застосовуватися також для розвитку сільських територій і народних художніх промислів. Усі ці можливості кластерних моделей потрібно врахувати при розробленні національної стратегії та програми кластеризації економіки України.

Актуальність теми дослідження. Світова економіка нині переживає важкі часи. Особливо негативно криза впливає на країни, орієнтовані на експорт природних ресурсів та напівфабрикатів. Україна опинилась у групі держав, на експортну сировинну продукцію яких дуже впав сукупний світовий попит. Великою проблемою вітчизняної економіки є її невисока рентабельність і низький рівень інноваційності виробництв, що існують. Однак саме тепер Україна має реальний шанс вийти з комплексної кризи з найменшими втратами, якщо використає ті позитивні особливості національної економіки, які сприятимуть подоланню кризових явищ.

Треба враховувати, що в умовах глобалізації розпочався активний розвиток регіональної спеціалізації, заснованої на геоekonomічних і системних перевагах, які дають можливість на базі кластерів (тобто мережі підприємств) освоювати нові технології та на регіональному рівні займатися діяльністю, котра буде помітна у глобальному масштабі.

Наприклад, у 1991 р. після розпаду СРСР Фінляндія практично втратила весь зовнішній ринок. Проте завдяки оперативному (протягом року-півтора) реформуванню економіки і створенню 11 виробничих кластерів фіни змогли не тільки подолати кризу, а й зробити національну економіку найбільш конкурентоспроможною у світі [3].

Кластерні об'єднання на сьогодні є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів і регіонального розвитку, оскільки на ринку конкурують уже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній. Кластери формують специфічний економічний простір із метою розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, а отже, виконують функції структуроутворювальних елементів глобальної системи.

Економіка, що розвивається на основі кластерів, є конкурентоспроможною та інвестиційно привабливою і забезпечує високі рівень та якість життя населення. Об'єднання у кластери потрібне, бо інноваційні процеси часто вимагають ресурсів і компетенції, яких може не бути в межах однієї окремо взятої компанії. У кластерах забезпечується сполучення конкуренції та співробітництва і гнучка спеціалізація, використовуються ефекти масштабу та формуються полюси зростання. Отже, кластери — це частина ширшої концепції конкурентоспроможності. Кластерні механізми, або локальні мережеві територіально-виробничі системи, є джерелами та чинниками економічного зростання територій [4].

Аналіз досліджень та публікацій. Кластерний підхід використовують у таких випадках: під час аналізу конкурентоспроможності держави, регіону, галузі; при формуванні політики економічного розвитку; під час розроблення програм регіонального розвитку; для стимулювання інноваційної діяльності та залучення інвестицій, а також як основу взаємодії великого й малого бізнесу. Основна мета кластера — підвищити внутрішню та міжнародну конкурентоспроможність його учасників за рахунок комерційного й некомерційного співробітництва, науко-

вих досліджень та інновацій, освіти й навчання, заходів політики підприємки тощо.

Однак перш ніж проводити дослідження кластерів і робити висновки щодо їхнього впливу на економічну політику, потрібно точніше з'ясувати сутність цього поняття та пов'язаних із ним явищ. Наведемо різні варіанти поняття “кластер”, що подаються в науковій літературі.

Кластери — це:

1) географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній, організацій, асоційованих установ, що належать до певної галузі чи сфери, поєднані між собою спільними технологіями та навичками, характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного. Зазвичай ці об'єднання існують в такій географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними. Кластери переважно розташовуються в регіонах, іноді — в окремому місті. Їм потрібні активні канали для бізнес-транзакцій, діалогу та комунікацій [4];

2) територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня [5];

3) географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами [6];

4) територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону [3].

Таким чином, хоча поняття “кластер” має багато тлумачень, його характерною ознакою залишається об'єднання окремих елементів в одне ціле для виконання певної функції або реалізації певної мети.

Отже, кластери — це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, фірм зі споріднених галузей, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань), що конкурують між собою, але ведуть спільну роботу [4].

Результатом діяльності високотехнологічних кластерів стає впровадження інноваційних технологій. В Україні нині працює понад дванадцять інноваційних кластерів, зокрема “Енергетика сталого розвитку” (м. Київ), “Нові машини” (м. Дніпропетровськ), “Нові матеріали” (м. Харків), “Технології інформаційного суспільства” (м. Київ), “Біотехнології” (м. Львів) та ін. [4].

Різновидом інноваційних кластерів є технопарки, головною функцією яких в Україні сьогодні є підвищення конкурентоспроможності бізнесу незалежно від його галузевої належності. Технопарки, як правило, створюють умови для розвитку інновацій у певних регіонах [11].

Уже накопичено досвід роботи транскордонних кластерів, які охоплюють суміжні території сусідніх держав і до складу яких входять підприємства, розміщені по обидва боки кордону. Такі підприємства можуть належати до різних галузей, але об'єднуватися для виконання певних проектів та випуску спільних товарів. Наприклад, туристично-рекреаційний кластер, який охоплює прикордонні території України (Закарпатська область), Польщі й Білорусі, екоенергетичний (Україна

(Львівська область) і Польща), транспортного машинобудування (Україна (Луганська область) і Росія), будівельний (Україна (Харківська область) і Росія) та ін., загалом понад 20 кластерів [7].

Вклад основного матеріалу. Однією з основних умов ефективної роботи кластерів є використання інноваційних процесів. В Україні нині збільшується інноваційна активність підприємств, проте, як показали дослідження (рис. 1), цей процес не є стабільним [9].

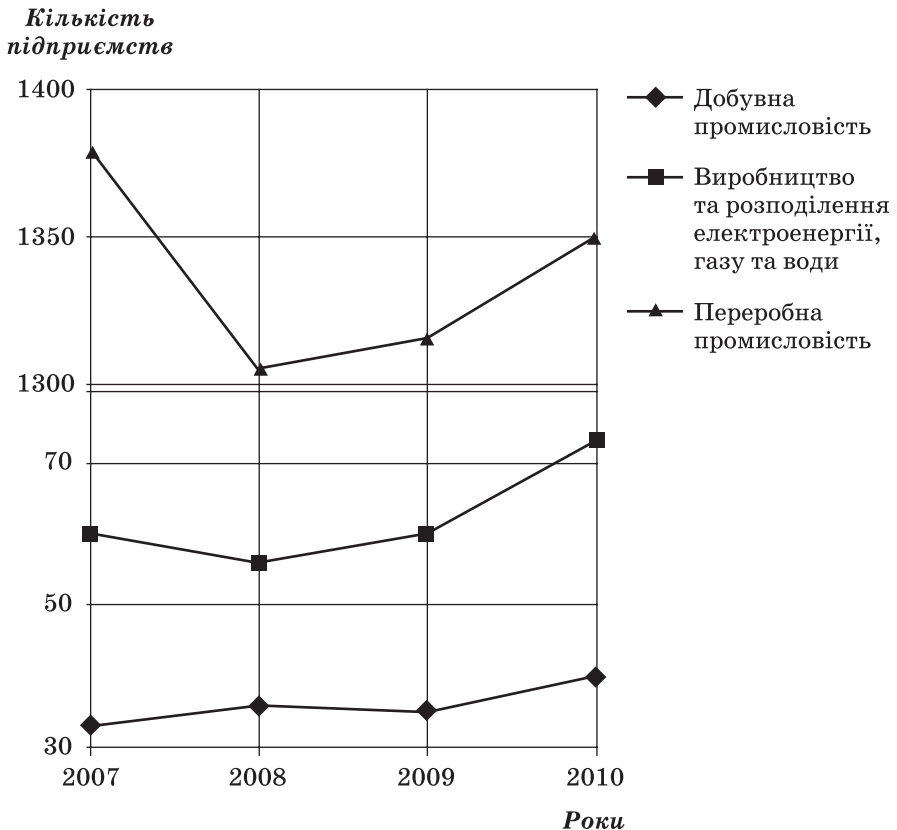

Рис. 1. Динаміка зміни кількості інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності

Кількість підприємств, що використовують інноваційні технології й товари, у промисловості знизилась з 14,2 % у 2007 р. до 13,8 у 2010 р., а в галузі виробництва та розподілення електроенергії, газу та води збільшилась з 6,1 % у 2007 р. до 7,5 у 2010 р. Отже, спостерігається нерівномірність розвитку інноваційної активності підприємств, і такі тенденції стримують процес кластеризації економіки України.

Однак про наявність перспектив кластеризації вітчизняної економіки свідчить зростання загального обсягу інноваційних витрат у промисловості (рис. 2) [9].

Як бачимо, спостерігається збільшення витрат на інноваційні дослідження і розробки з 10,6 % у 2005 р. до 12,4 у 2010 р. та витрат на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення з 54,8 % у 2005 р. до 62,8 у 2010 р. Такі тенденції дають змогу сподіватися, що

передові вітчизняні підприємства усвідомлюють важливість інноваційних процесів і можуть стати базою для кластеризації економіки України.

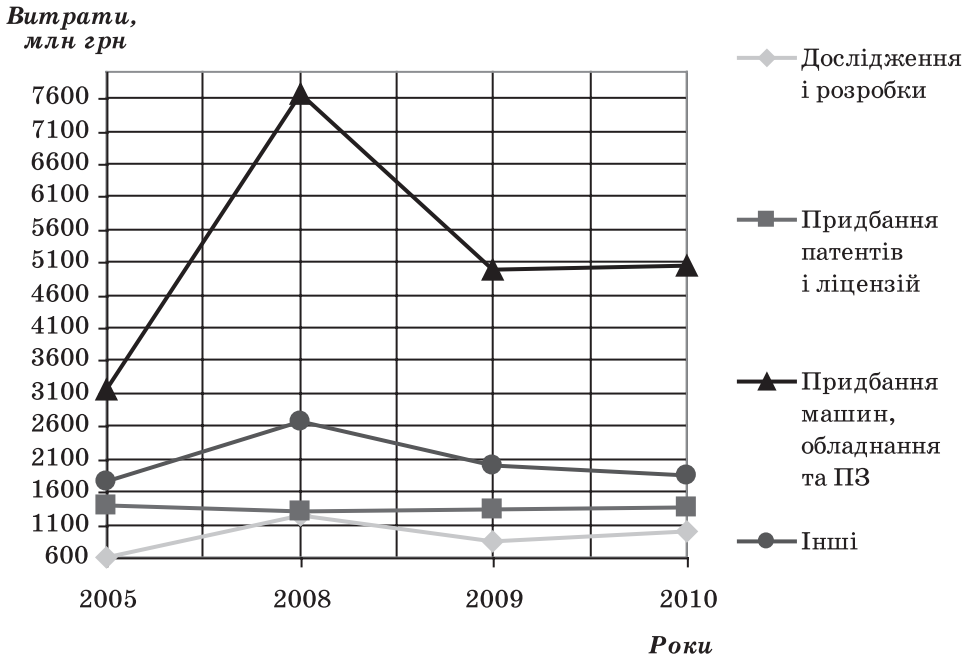

Рис. 2. Динаміка зміни загального обсягу інноваційних витрат у промисловості

Великі перспективи для нашої держави відкриває використання транскордонних кластерів, які об'єднують технологічні й інноваційні ресурси країн-сусідів. Це, зокрема, туристично-рекреаційні, промислові, інноваційні та будівельні кластери. Потенціал розвитку в зазначеному напрямі необмежений, оскільки збереглися залишки міжнародної спеціалізації та кооперації з країнами СНД і колишніми соціалістичними державами Східної Європи.

Новим напрямом використання можливостей кластерів в Україні є створення інноваційно-технологічного кластера “Сорочинський ярмарок” для сприяння розвитку сільських територій [1]. Із цією метою плануються розроблення моделей зазначеного кластера, проведення його на базі навчально-наукової роботи, організація консультативно-навчального центру з питань розвитку сільських територій, а також співпраця з виробниками сільськогосподарської продукції, які використовують інноваційні технології [10].

Кластерна модель дає змогу забезпечувати інформаційно-просвітницьку діяльність. У структурних елементах кластера планується створити нові робочі місця, а також центр традиційного народного мистецтва за участю майстрів народних художніх промислів з інших регіонів України. Зусилля буде спрямовано й на залучення до співпраці міжнародних організацій та на розроблення нових туристичних маршрутів сільськими територіями із включенням до них с. Великі Сорочинці.

Вперше в Україні кластерну модель розвитку народних художніх промислів було застосовано в Івано-Франківській області, на території якої створено кластер “Сузір’я”, що має стати базовим для впровадження зазначеної моделі з наступним поширенням набутого досвіду в інших регіонах країни [2].

Проведені дослідження показали, що використання кластерів має ширші перспективи, ніж вважалось на початку їх створення. Кластерні об’єднання можуть виконувати набагато більше функцій, зокрема промислові, технологічні, інноваційні, будівельні, сільськогосподарські, машинобудівні, туристичні, медичні, рекреаційні, культурологічні та ін.

Україна має значні перспективи розвитку кластерної моделі економіки ще й тому, що у ХХ ст. вже накопичила досвід організації системи рад народного господарства (раднаргоспів). Раднаргоспи — це державні органи територіального управління й планування у промисловості УРСР і СРСР, які існували у 1918—1931 і 1957—1965 рр. Їхнім недоліком виявилась тенденція до “місництва”, тобто інтереси “своїх” районів раднаргоспи ставили вище від інтересів інших районів і республік. У 1965 р. всі раднаргоспи було ліквідовано й відновлено централізовану галузеву систему міністерств [7]. А у ХХІ ст. в Україні почали створювати технопарки та індустріальні парки, які дали змогу прискорити інноваційні розробки. Технопарки об’єднують наукові центри, вищі навчальні заклади, передові підприємства, банки, державні організації, що, як правило, розташовані на певній території. Саме технопарки є праобразом інноваційних кластерів [12].

Таким чином, на основі досвіду роботи вітчизняних раднаргоспів і технопарків, а також зарубіжних напрацювань кластерної моделі в Україні можна організувати діяльність територіальних кластерів уже на сучасному рівні.

Висновки. Отже, кластер — це локалізована територіально-виробнича форма інтеграції суб’єктів господарювання, банківського, приватного секторів, освітніх закладів, органів влади, суміжних, допоміжних, конструкторських, інноваційних підприємств та організацій, об’єктів інфраструктури, які взаємодіють, що характеризується виробництвом конкурентоспроможних товарів або послуг, наявністю узгодженої стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію інтересів кожного з учасників і території локалізації кластера, та має істотну соціально-економічну значимість для регіону.

Позитивними наслідками кластерної взаємодії є зростання продуктивності, підвищена сприйнятливість до можливостей інновацій та високої спеціалізації, розширений доступ до ринків збуту, спеціалізованих постачальників, послуг, кваліфікованої робочої сили, технологічних знань, вищий рівень формування нових підприємств, більша гнучкість та ефект великого масштабу, спільна діяльність, колективна ефективність. Проте це не виключає виникнення можливих труднощів: недоліків фізичної інфраструктури, нестачі доступного капіталу, слабкої структури технологічних інститутів, регіональної ізольованості та замкненості, браку кваліфікованої робочої сили, ієрархії кластерів, що ускладнює роботу постачальників “нижчого” рівня, неконкурентоспроможності “несвоєчасних” кластерів.

Використання кластерів має широкі перспективи, оскільки кластерні об'єднання можуть виконувати різноманітні функції: промислові, технологічні, інноваційні, будівельні, сільськогосподарські, машинобудівні, туристичні, рекреаційні, культурологічні та ін.

Україна вже має досвід використання деяких форм кластерів, зокрема системи раднаргоспів у ХХ ст. і системи технопарків та індустриальних парків у ХХІ ст., що позитивно впливає на перспективи розвитку в країні кластерних моделей економіки.

Таким чином, застосування кластерного підходу в Україні нині є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, збільшення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку і конкурентоспроможності, підвищення рівня туристичних, рекреаційних та культурологічних послуг. Усе це врешті-решт дасть змогу нашій державі посісти гідне місце у глобальній системі економічного та політичного розвитку. Саме тому потенціал застосування кластерних моделей потрібно враховувати при розробленні національної стратегії та програми кластеризації економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 165-р “Про затвердження плану заходів на 2010—2011 роки із створення інноваційно-технологічного кластера “Сорочинський ярмарок” для сприяння розвитку сільських територій” [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/165-2010-p>.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 145-р “Про впровадження кластерної моделі розвитку народних художніх промислів” [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2010-p>.

3. Глушаниця Р.В. Кластерний принцип формування міжнародних стратегічних альянсів / Р.В. Глушаниця // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 3. — С. 38—43.

4. Варяниченко О.В. Формування інноваційних кластерів в Україні як інструмент розвитку та конкурентоздатності / О.В. Варяниченко // Наук. вісн. НГУ. — 2011. — № 3. — С. 118—121.

5. Косач І.А. Функціонування кластерів в умовах сучасних економічних відносин / І.А. Косач // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 1. — С. 125—128.

6. Кузьмін О. Кластери як чинник економічного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жеруха // Економіка України. — 2010. — № 2. — С. 14—23.

7. Підвисоцький В.Г. Транскордонні кластери: європейський досвід створення та розвитку / В.Г. Підвисоцький, Т.В. Палпу // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 4. — С. 28—35.

8. Демченко В.В. Особливості формування транскордонних кластерів / В.В. Демченко // Регіональна економіка. — 2010. — № 3. — С. 179—186.

9. Статистичний щорічник України за 2010 рік. — К. : Август-трейд, 2011. — 560 с.

10. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3—12.

11. Горблюк Р.В. Кластери: теоретичне підґрунтя та перспективи розвитку // Р.В. Горблюк // Регіональна економіка. — 2010. — № 3. — С. 222—229.

12. Федулова Л.І. Організаційно-інституційні передумови формування технологічних кластерів як точок росту економіки України / Л.І. Федулова // Наука та інновації. — 2011. — № 2. — С. 25—34.

Надійшла до редакції 26.01.2013

Чупайленко А.А., Бєро В.Ю. *Расширение функций инновационных кластеров в Украине.*

Проанализированы возможности использования инновационных кластеров в экономике Украины. Показано, что в современных условиях функции инновационных кластеров расширяются, поэтому их можно применять для развития сельских территорий и народных художественных промыслов. Предлагается учитывать все возможности кластерных моделей при разработке национальной стратегии и программы кластеризации экономики Украины.

Ключевые слова: инновации, кластеры, совнархозы, технопарки, функции кластеров, инновационные кластеры, сельскохозяйственные кластеры, кластеры развития народных и художественных промыслов

Chupaylenko O.A., Bero V.Y. *Expanding functions of innovation clusters in Ukraine.*

The possibility of using innovative clusters in the economy of Ukraine is analyzed. It is shown that in today's situation the functions of innovative clusters are expanded and can be used for development of rural territories, and to create the cluster model of folk arts' and crafts' development. It is proposed to include all possibilities of cluster models into the national strategy and program clustering Ukraine's economy.

Keywords: innovation, clusters, economic councils, technoparks, clusters' functions, innovation clusters, agricultural clusters, clusters of folk arts' and crafts' development